

צ'סלב מילוש

מפולנית: מירי פז

ביתא האוהב הנכזב*

חלק ראשון

אותם לקואליציה או לתפוס את השלטון בכוח. זאת היתה שעתן של התנועות הלאומניות על פי הדגם שסיפקו גרמניה ואיטליה. נוער המחתרת בווארשה עדיין היה נתון להשפעתם החזקה של רעיונות לאומניים, שעד לא מכבר היו פופולריים, אך לא התייחס, כמובן, באהדה להיטלר ולמוסולוני. נימוקיו היו מעורפלים. העם הפולני דוכא בידי העם הגרמני ועל כן צריך להילחם בו. כשביטא העיר כי זהו רק עימות בין לאומנות פולנית ללאומנות גרמנית, הגיבו חבריו במשיכת כתף. ביתא ניסה לדחוק אותם אל הקיר ושאל על איזה ערכים ברצונם להגן ועל אילו עקרונות תישען אירופה בעתיד. התשובות לא הניחו את דעתו. זה היה לב האפלה: לא היתה תקווה לשחרור וגם לא חזון כלשהו לעתיד.

מאבק לשם מאבק. החזרה לסטאטוס־קוו שלפני המלחמה, רע ככל שהיה, אמורה להיות גמולם של אלה שלא נפלו בקרב וזכו לחוות בניצחון האנגלוסקסים. היעדר חזון כלשהו הביא את ביתא לידי מחשבה שהוא חי בעולם שאין בו דבר זולת כוח, עולם דועך ושוקע. ליברלים מן הדור הישן, שעדיין דיברו על כבוד האדם בזמן שסביבם רצחו מאות אלפי אנשים, דמו למאובנים עגומים. ביתא העז להודות בשיריו שהוא חסר אמונה כלשהי - דתית או אחרת.

הוא השקיע מאמץ רב ועבודה קשה בהוצאה לאור של קובץ שיריו הראשון, במכונת שכפול ידנית ובצבע מפוקפק. בקושי חילצתי את אצבעי מן הצבע הדביק של כריכת הספר. מיד כשהתחלתי לקרוא, לא היה לי ספק כי מדובר במשורר אמיתי. עם זאת, קריאת ההקסמטרים של ביתא לא עוררה בי שמחה. רחובות וארשה הכבושה היו שוממים. אספות המחתרת, שהתקיימו בדירות קרות ואפופות עשן בחשש מתמיד מקול פסיעות הגסטפו במדרגות, דמו לטקסים קודרים במערות קבורה. התקיימו בתחתית האימפריה כמו בתחתית של מכתש ענקי והשמים מעלינו היו הדבר היחיד שחלקנו עם שאר בני האדם על פני כדור־הארץ. כל זה נכת בשיריו של ביתא: האפרוריות, הערפל, הקדרות והמוות. לא היתה זו שירה של קטרוג. זו היתה שירה סטואית. גם בני דורו לא ביטאו תקווה בשיריהם. המוטיבים העיקריים בשירתם היו קריאה לקרב וחיון המוות - מוות שהיה יותר ממוחשי, בניגוד למוות הרומנטי שעליו כתבו משוררים צעירים בתקופות קודמות. הצעירים במשוררי וארשה נהרגו כולם לקראת סוף המלחמה, מי בקרב ומי בידי הגסטפו. אף על פי כן, איש מהם לא פקפק במשמעותה של ההקרבה באותה המידה שפקפק בה ביתא.

הוא כתב באחד משיריו כי בני דורו לא ישאירו אחריהם דבר זולת גרוטאה של ברזל וצחוק לעגני חלול של הדורות הבאים. בשיריו לא היתה קבלה של העולם, אותה קבלה המתבטאת באהדה שבה אמן מתאר, למשל, תפוח או עץ. בשיריו היה משהו עוכר שלוהה. אפשר לנחש הרבה מן האמנות: עולמו של באך ועולמו של ברויגל היו סדורים במערך היררכי. האמנות המודרנית, המשקפת את חוסר היציבות של החברה בת־זמננו, נובעת מתשוקה עיוורת שאינה מוצאת סיפוק בצורה, בצבע ובצליל. חשיבה על יופי חושני אפשרית רק כשהאמן אוהב את הדברים שהוא מוקף בהם. אך כשהוא חש גועל בלבד, אין ביכולתו לעצור ולהתבונן סביבו. הוא מתבייש במחוות אהבה; הוא נידון לתנועה בלתי פוסקת ולתפיסה שטחית של פרטים קטנים. כמוכה ירה, הוא מאבד את האיוון ברגע שהוא מפסיק לנוע. הדימויים של ביתא היו כמעטובלת ערפל; רק המקצב היבש של ההקסמטר העניק להם לכידות כלשהי. במידה מסוימת,

א. פגשתי את ביתא ב־1942, כשהיה בן עשרים. הוא היה נער מלא חיים, בעל עיניים שחורות ונבונות. כפות ידיו הזיעו והיתה בהתנהגותו הסנסנות מוגזמת המסתירה בדרך כלל שאיפות גדולות. כשדיבר, ניכרה בדבריו תערובת של יהירות וכניעות. בקרבו היה משוכנע שהוא עולה על בני שיחו; הוא תקף אותם ומיד נסוג בביישנות. אמירותיו היו מלאות אירוניה כבושה. למען האמת, התכונות האלה באו לידי ביטוי בעיקר כשדיבר איתי או עם סופרים אחרים, מבוגרים ממנו, שהיו ראויים ליחס של כבוד מצדו של משורר מתחיל, אך בהיבט חשב ביתא שמעריכים אותם קצת יתר על המידה. מי כמוהו - סופר מבטיח, בעל כישרון יוצא דופן - היטיב לדעת זאת.

באותם הימים, ב־1942, חיינו בווארשה ללא תקווה, כלומר תמיד היתה לנו תקווה, אף כי ידענו שאנחנו משלים את עצמנו. ארצנו הכבושה היתה חלק מן האימפריה הגרמנית, ולנוכח עוצמתה של האימפריה הזאת, נדרשה אופטימיות חסרת תקנה כדי להאמין שתובס. התוכניות של הנאצים ביחס לעמנו היו ברורות: חיסול השכבה המשכילה, השתלטות על שטחי הארץ וגירוש חלק מן האוכלוסיה למזרח. ביתא היה אחד הצעירים שהחלו לכתוב בתקופת המלחמה בשפת הנדכאים. הוא התפרנס ממלאכות שונות. קשה להגדיר בדיוק איך מתקיימים אנשים במקום שאין בו חוק. היו אלה עיסוקים פיקטיביים למחצה, בבית חרושת או במשרד, שהעניקו לו כרטיס עבודה והודמוניות לפעול בשוק השחור או לגנוב - פעילויות שלא נחשבו לבלתי מוסריות מכיוון שהסבו נזק לרשויות השלטון הגרמני. במקביל היה ביתא סטודנט באוניברסיטה מחתרתית וניהל חיים סוערים כרבים מן הצעירים המורדים, שהתכנסו כדי לשתות וודקה להתווכח בלהט על ספרות ועל פוליטיקה ולקרוא עיתוני מחתרת. כשהביט בחבריו היה ביתא מחייך חיוך סרקסטי. הוא ראה את הדברים בצורה חדה ובהירה מהם. הפטריוטיות והלהט שלהם לצאת למלחמה נגד הגרמנים נראו לו תגובה לא הגיונית. מלחמה - כן, אך בשם מה? איש מן הצעירים לא האמין בדמוקרטיה. ברוב מדינות מזרח אירופה היו לפני המלחמה משטרים דיקטטוריים למחצה והשיטה הפרלמנטרית שלהן היתה שייכת לעבר הרחוק. אלה שרצו לשלוט נאלצו להקים "תנועה" ולהפעיל לחץ על השלטון כדי שיסכים לצרף

* חלקו השני של הפרק יופיע בגליון הבא.
הפרק מתוך ספרו הנודע של צ'סלב מילוש הרוח השכוחה, שתרגומו לעברית יושלם השנה (יראה אור ב'קשב'). מילוש בוחן בספר את שיתוף הפעולה של אנשי רוח פולנים עם העריצות הקומוניסטיות. ('האוהב הנכזב' או 'ביתא' הוא הסופר הדיאוש בורובסקי). תודת המתרגמת לד"ר אילנה ארבל ולגיאורא לשם המנוח.

באמצעות מתווך שוחד - שעות ישן. ביתא חמק מידי של קאפו מסוכן באמצעות ביצוע מהיר של פקודה. הקטע המצוטט בהמשך נוגע לאסירים יוונים, שהיו חלשים מכדי לצעוד כנדרש. כעונש קשרו לרגליהם מקלות; אנדרי הרוסי פיקח עליהם.

"אני קופץ. אופניים פגעו בי מאחור. אני מסיר בחטף את הכובע. אונטרשרפיהרר מהרמנוז קופץ מן האופניים סמוק מרוגו ושואל: 'מה קורה ביחידה המטורפת הזאת, מדוע האנשים הולכים כשמקלות קשורים לרגליהם? אלה שעות עבודה?' 'הם לא יודעים ללכת.' 'אם הם לא יודעים ללכת, הרוג אותם! ואתה יודע, אדוני, ששוב אבד אווז?'

תדיאוש בורובסקי, 1946

'מה אתה עומד כמו כלב טיפש? - צעק עלי הקאפו - אנדרי צריך לעשות סדר. LOS!'
רצתי לאורך השביל.
'אנדרי, גמור איתם. זאת פקודה של הקאפו!'
אנדרי אחז במקל והכה בכל כוחו. היווני ניסה להתגונן, כיסה את פניו בידו, יילל ונפל. אנדרי הניח את המקל על צווארו של היווני, נעמד על המקל והתנודד.
מיהרתי והלכתי לדרכי."

ההיחלצות מסכנות מילאה את יומו של ביתא ונוסף אליה משחק מסובך עם האסיר הרוסי איוון, שגנב מביתא חתיכת סבון. ביתא החליט לנקום וחיכה בסבלנות להזדמנות נאותה. הוא שם לב שאיוון גנב אווז. באמצעות הלשנה מסתורית (תוך שטטוש זהות המלשין) הוא יזם בדיקה. האווז נמצא. איוון הוכה בידי איש אס"אס ובא על עונשו. החשבון יושב.

ביתא, שהתגאה בכך שהצליח לשרוד בשעה שאנשים זריזים פחות בסביבתו מתו, הדגיש תמיד שהוא עצמו היה לבוש היטב והיה בריא ושבע. בהדגשה הזאת היה קורטוב של סאדיזם לשמו. "הם זזים כדי

אפשר לתלות את אופיה של השירה הזאת בהשתייכותו של ביתא לדור אומלל ולאומה אומללה לא פחות. היו לו אלפי אחים לצרה - נלהבים ומרומים - בכל ארצות אירופה.

בניגוד לחבריו, שפעלו מתוך נאמנות למולדתם וניסו למצוא צידוקים בנצרות או במטאפיזיקה עמומה, ביתא נזקק לעקרונות רציונליים כדי לפעול. כשהגסטפו אסר אותו ב־1943, סיפרו בעירנו כי הדבר קרה בשל מלכודת שנפלה בה אחת מקבוצות השמאל.

אם החיים בווארשה הזכירו אך במעט גן עדן, הרי עתה זומן לביתא המדור התחתון בגיהנום - עולם מחנות הריכוז. על פי סדר הדברים באותה תקופה שהה תחילה חודשים אחדים בכלא. אחר כך הובל למחנה הריכוז באושוויץ.

הסיכויים לשרוד שם היו קלושים. חשבנו שאיבדנו אותו, כפי שאיבדנו רבים אחרים שהובלו אל המחנה ההוא. למרות זאת, הוא הצליח לשרוד שם שנתיים. כשהצבא האדום התקרב לאושוויץ, שלחו את ביתא יחד עם אסירים אחרים לדאכאו, שם שוחרר בידי האמריקאים. כל זה נודע לנו רק אחרי המלחמה. על עולם מחנות הריכוז אפשר לקרוא בסיפוריו של ביתא, שבהם גולל את קורותיו.

אחרי ששוחרר ממחנה הריכוז, התגורר ביתא במינכן, שבה ראה אור ב־1946 הספר היינו באושוויץ, שכתב עם שני אסירים אחרים שהיו איתו במחנה. ביתא וחבריו הקדישו את הספר "לארמיה ה־70 האמריקאית, ששחררה אותנו ממחנה הריכוז דאכאו". ממינכן חזר ביתא לווארשה והוציא לאור קובץ מסיפוריו.

קראתי ספרים רבים על מחנות הריכוז אבל אין עוד ספר שזיעזע אותי כספרו של ביתא. ביתא לא התקומם; הוא דיווח. ב"יקום של מחנות הריכוז" נוצרה, כידוע, היררכיה חברתית מיוחדת. בראשה עמדו שלטונות המחנה, אחריהם - אסירים שזכו באמונם של ראשי המחנה ואחריהם - אסירים ממולחים שהיו מסוגלים למצוא אמצעי מחיה בדרכים שונות וכך לשמור על כוחם. בתחתית הסולם החברתי היו מצויים החלשים וחסרי האונים, שהלכו והידרדרו בכל יום ולא היו

מסוגלים לעבוד בתנאים של תת־תזונה, עד שמתו מהזרקה פגול או בתאי הגזים. מחוץ להיררכיה החברתית הזאת היו מצויים המוני אנשים שהומתו מיד עם הגיעם למחנה, כלומר יהודים שלא היו כשירים לעבודה. ביתא הדגיש בסיפוריו את "מעמדו" בסולם החברתי: הוא השתייך ל"מעמד" הממולחים והבריאים ואף התרברב בפקחותו ובזריזותו. החיים במחנה ריכוז תבעו דריכות מתמדת; כל רגע יכול היה להיות מכריע לחיים ולמוות. צריך היה לדעת להגיב נכון אך תגובה נכונה אפשרית רק כשיודעים היכן אורבת הסכנה וכיצד לחמוק ממנה: לעתים בציות עיוור, לעתים בהתעלמות ולעתים באמצעות סחיטה או שוחד. ביתא תיאר באחד מסיפוריו כיצד חמק משורה של סכנות שארבו לו ביום אחד.

שומר הציע לביתא לחם. כדי לקבל מידיו את הלחם היה צריך לקפוץ מעל התעלה, שסימנה את קו המשמר. השומרים שהוצבו שם קיבלו הוראות לירות באנשים שחצו את הקו. בתמורה לכל הרוג, קיבלו השומרים שלושה ימי חופשה וחמישה מארקים. ביתא הבין את כוונת השומר ולא נכנע לפיתוי.

השומר שמע שביתא מספר לאסיר אחר על נפילת העיר קייב. כדי למנוע מן השומר לדווח על הפשע שביצע, ביתא העביר לשומר

פרולוג: ההמתנה ל"טרנספורט"
 "כחוקים ענקיים מפלצתיים שרועים סביבנו היוונים, מגיעים בתאוה את לסתותיהם, טורפים בהמדנות גושי לחם מעופש. משהו עדיין מטריד אותם. הם אינם יודעים איזו עבודה תוטל עליהם. הקורות והמסילות מדאיגות אותם. הם אינם אוהבים עבודת סבלות.
 Was wir arbeiten? [בגרמנית: מה נעבוד?]
 Niks. Transport kommen, alles crematorium, compris? [גרמנית משובשת וצרפתית: כלום, טרנספורט מגיעים, כולם קרמטוריום. מובן?]
 Alles verstehen, [בגרמנית משובשת: הכל מובן] הם משיבים באספרנטו של משרפות ונרגעים, לא יעמיסו פסים על משאיות ולא ישאו קורות על שכמם".

מערכה ראשונה: ה"טרנספורט" מגיע
 "המוני המפוספסים שכבו לרגלי הפסים, הסתופפו ברצועות צל צרות, נשמו בכבדות נשימות קטועות, פטפטו בלשונותיהם, לטשו עיניים ישנוניות אדישות במי ששוטט בהדרת כבוד במדיו הירוקים; הביטו בירק העצים הקרובים כל כך אבל בלתי מושגים, במגדל כנסייה קטן מרוחק שפעמונים צלצלו בו לתפילת מלאך אלוהים שהתאחרה.

'הטרנספורט מגיע', אמר מישוה והכל התרוממו בציפייה. מעבר לעיקול הופיעו קרונות משא: הרכבת נדחפה מאחור, עובד הרכבת שנתלה על פינת הפגושים רכן החוצה, נפנף בידו ופלט שריקה. הקטר השיב בצפירה אימתנית, התנשף, והרכבת התגלגלה לאט לאורך רציף התחנה. באשנבים מסורגים נראו פני אדם: נשים מעוכות, חיזורות ומבוהלות, פרועות שיער כאילו לא ישנו, וגברים, הפלא ופלא, בעלי שיער. הם חלפו לאט בשתיקה וצפו בתחנה. משהו התחיל להתגעש פתאום בתוך הקרונות מישוה הלם בקירות העץ.

'מים! אוויר!' פרצו קריאות מיואשות חלולות.
 מן האנשים הציצו פנים, שפתיים גיששו ביאוש אחר האוויר. מי ששאפו ממנו נעלמו, ובמקומם הסתערו על האשנבים אחרים וחוזר חלילה. הצעקות והנאקות התרבו וגברו."

מערכה שנייה: הפרדה
 די בתמונות אחדות:
 "הנה הולכת אשה ומאיצה את צעדיה בהיחבא. בעקבותיה רץ ילד קטן שפניו פני מלאך מלאים וסמוקים, הוא אינו מצליח להשיג אותה והוא מושיט את ידיו ובוכה: 'אמא! אמא!'
 'אשה, קחי את הילד הזה על הידיים!
 'אדוני, אדוני, זה לא ילד שלי. לא שלי! האשה פורצת בצעקות היסטטריות ובורחת, היא מסתירה את פניה בידיה. היא רוצה להתחבא, רוצה להספיק להגיע אל אלה שלא ייסעו במשאית, אלה שיילכו ברגל, אלה שיחיו. היא צעירה, בריאה, יפה ורוצה לחיות.
 אבל הילד רץ אחריה ומתלונן בקולי-קולות: 'אמא, אמא, אל תברחי!' הוא לא שלי, לא שלי, לא שלי...'

עד שהשיג אותה אנדרי, מלח מסבסטופול. עיניו דלוחות מוודקה ומחום. הוא הסתער עליה וביד אחת תפס בשערותיה והרים אותה. פניו התעוותו בזעם: 'הי את, יימח שמך, יהודייה ארוורה, מהילד שלך את בורחת? אני אראה לך, זונה אחת! תפס אותה במותניה ביד אחת ובאחרת חנק את גרונה שרצה לצעוק, הניף והשליך אותה

להימנע ממכות, זוללים עשב וגושי בוץ דביקים כדי לא לחוש רעב, מהלכים ביאוש כגוויות שעדיין נושמות," סיפר על עמיתו, ואילו על עצמו העיד: "טוב לעבוד אחרי שאוכלים רבע קותל חזיר ולחם בשום ושותים פחית חלב משומר בארוחת הבוקר." כשהאסירים סביבו הלכו עירומים למחצה, ביתא הקפיד לא להכתים את חולצת המשי שלו ועל שינה נוחה. כל אחד השתדל לנוח כמיטב יכולתו. ביתא סיפק עוד תיאור של הבדלי מעמד שנגע לאסיר בקר. בקר היה חלש ועל כן - חסר תועלת, כלומר, מועמד למשרפות.

"באותו רגע הגיחה בקצה הדרגש, כמו ממעמקים, גולגולת ענקית מעוטרת שיער שיבה, הביטה בנו במבוכה ומצמצזה בעיניה. אחר כך נראו פניו חרושי הקמטים של בקר, שהזקינו אף יותר.

'תדק, יש לי בקשה.'
 'דבר, אמרתי ורכנתי אליו.'
 'תדק, אני הולך לארובה.'
 רכנתי אליו עוד והסתכלתי מקרוב בעיניו. הן היו רגועות וריקות. 'תדק, כל כך הרבה זמן הייתי רעב. תן לי משהו לאכול בערב האחרון הזה.'
 קו"ק הכה בכף ידו על ברכי.
 'אתה מכיר את היהודי הזה?'
 'זה בקר, עניתי בשקט.

'אתה, יהודי, תעלה על הדרגש ותמלא את הבטן. כשתשבע קח איתך את השאריות לארובה. תעלה על הדרגש. אני לא ישן שם, כך שאתה יכול לקחת איתך את הכינים שלך.'
 'תדק, הוא אחז בכתפי. 'בוא, בכלוק יש לי עוגת תפוחים מצוינת, ישר מאמא.'

רשויות המחנה ניצלו את האסירים החזקים והפיקחים לביצוע עבודות מיוחדות. העבודות האלה אפשרו לאסירים הזריזים להשיג לבוש ומזון. אחת העבודות המבוקשות ביותר היתה לפרוק את מטענים של יהודים שהגיעו מערים שונות באירופה. היהודים נשאו איתם מזוודות מלאות בגדים, זהב, יהלומים ומזון. אמרו להם שהם נוסעים ל"התיישבות". כשהרכבת (שנקראה בקיצור "טרנספורט") נכנסה בשערי המחנה, גירשו מיד את ההמון ההמום מן הקרונות. זקנים ונשים עם ילדים הובלו במשאיות לתאי הגזים ולמשרפות. תפקידם של האסירים החזקים והפיקחים היה לשאת את המטענים שנועדו להעשיר את הרייך השלישי ואת שלטונות המחנה. ביתא תיאר את העבודה שלו ליד ה"טרנספורט". הוא הגיע ליחידה הזאת באמצעות חברו הצרפתי אנרי.

בספרות העשירה של זוועות המאה העשרים נדיר למצוא עדויות שנכתבו מנקודת ראותם של שותפים לפשע (תפקיד שסופרים מתביישים בו בדרך כלל). למען האמת, שותפות לפשע היא מונח ריק מתוכן במציאות של מחנה ריכוז: המנגנון היה בלתי אישי, האחריות הועברה ממבצעי הפקודות לדרג גבוה יותר, תמיד גבוה יותר. סיפורו של ביתא על ה"טרנספורט" היה צריך להיכלל, לדעתו, בכל האנתולוגיות הספרותיות על גורל האדם במשטרים טוטליטריים, אם מישוה היה מוציא לאור אנתולוגיות כאלה.

ה"טרנספורט" תואר בכמה תמונות, כמו במחזה תיאטרון. ציטוטים אחדים ימחישו טוב יותר מכל תיאור את שיטתו הספרותית של ביתא.

מסר מעוות וטשטוש מקומים

על הסרט "ילדי האודיסיאה"

בחדש פברואר האחרון הוצג בסינמטק תל אביב, באופן חד פעמי, הסרט "ילדי האודיסיאה". סרט גרמני בבימויו של ד"ר סטפן פוגל, על "ילדי טהרן". הסרט מתאר את מסעם של חמישה ילדים, רובם מפולין, בעיצומה של מלחמת העולם השנייה, מסע שארך שלוש וחצי שנים: משטח הכיבוש הגרמני (של פולין), דרך שטח הכיבוש הרוסי, מחנות הכפייה בסביר, הנסיעה לטהרן, ועד לעלייתם לפלשתינה א"י. כל ילד מספר את הסיפור הקשה והכואב של תלאותיו.

הסרט הוצג בהשתתפותה של האמנית רחל גרא (מילדי טהרן) ובנוכחותה. הוא הוצג כנראה בעיקר למוזמנים, וקדמו לו קטע אמנותי (זמר מלווה באקורדיון וקלרינט) ודברי ברכה (ביניהם של ראש העירייה רון חולדאי).

המסר של הסרט - הילדים היהודים נרדפו לאורך כל שנות המלחמה עד הגיעם ב-1943 לארץ. אין הבחנה בין היחס של הנאצים (אפילו מראים חייל גרמני "טוב"), הרוסים או הפולנים. כולם אנטישמים. החיים מלאי הסכנות בגרמניה הנאצית, באזור הכיבוש הגרמני של פולין, במעבר המסוכן אל אזור הכיבוש הרוסי של פולין (כל זמן שהמעבר התאפשר), חיי הפליטות הקשים בלבוב שבאוקראינה, הגירוש לסביר, הצקות אנטישמיות בבתי היתומים הפולניים שהתארגנו ברוסיה, כל אלה עד למסע המסוכן על פני האוקיינוסים לארץ ישראל. אכן מסכת ארוכה של תלאות ושל סכנות.

בולט בהיעדרותו מן סרט הוא כל אזכור לעובדה המצמררת שמאתיים אלף היהודים שנמלטו מהגרמנים לאזור הסובייטי, ניצלו מתאי הגזים. לפי התיעוד בסרט, היהודים סבלו ונרדפו בכל מקום שאליו הגיעו, ואין בעצם הבדל מהותי אם זה מידי הגרמנים, הרוסים או הפולנים.

לדוגמה, תמונות גירוש הפליטים בידי השלטונות הסובייטיים לגולאג בסביר ודחיסת הפליטים לרכבות, מעלות בויכרון את התנהגות הפראית של הנאצים, צרחות האס-אס ושיסוי הכלבים, כאשר דחפו את היהודים לקרונות הבקר הצפופים, בתנאים מחפירים, כדי להסיעם אל מחנות ההשמדה.

אירוע הנסיעה לסביר זכור לי היטב, והוא שונה מאוד מן המתואר בסרט. אכן הנסיעה הזאת לא היתה מסע תענוגות, אבל היא היתה הרבה פחות אכזרית ממה שנראה על המסך בסינמטק. גם הגולאג הרוסי היה שונה בתכלית ממחנה הריכוז הנאצי. במחנה שאני הגעתי אליו עם משפחתי כילד, האוכל היה אמנם בצמצום, אך לא היה רעב. שרר קור עז, אך ניתנו אמצעים להתגונן בפניו. הגברים אולצו לעבוד בכריתת עצים, אך בשעות עבודה מוסדרות, לא עד אפיסת כוחות וללא התעללות. זאת בשונה לגמרי מתיאורי הזוועה המוכרים של עבודת הכפייה של היהודים (ושל כלואים אחרים) במחנות הריכוז ובמחנות ההשמדה הנאציים. בבוכנוואלד ובדכאו נרצחו אסירים רבים עוד לפני פרוץ המלחמה ולפני ההמתה בגזים.

אינני מתיימר לתאר את החיים בגולאגים ברוסיה הסובייטית. על כך יש תיעוד רב ולא חסרו שם מעשי אכזריות אימים. אני מכיר את המחנה ששהינו בו כשנה כפליטים ושמעתי גם דיווחים מאנשים אחרים.

אדגים את ההבדל התהומי בין הגולאג שהוגלגנו אליו ובין מחנה

על המשאית כשק חיטה כבר.
'הנה כלבה! קחי לך גם את זה!' והטיל את ילדה לרגליה.
Gut gemacht [בגרמנית: עשוי טוב],² ככה צריך להעניש אמא מפלצת, אמר איש אס-אס שעמד ליד המשאית.

Gut, gut Russki [בגרמנית: טוב, טוב רוסי].³
"הנה נפל על הארץ זוג מפותל בחיובק נושא. הגבר נעץ את אצבעותיו המעוותות בבשרה של האשה, תפס בין שיניו את בגדה. היא צועקת צעקות היסטוריות, מקללת, מגדפת, עד שהיא נרמסת במגף, מחרחרת ומשתתקת. מבקעים אותם לשניים כמו בול עץ, משליכים אותם למשאיות כבהמות..."

"אחרים נושאים ילדה קיטעת; מחזיקים בידיה וברגל שנשארה לה. דמעות זולגות על פניה והיא לוחשת בקול בכי: 'אדונים, זה כואב, כואב...' משליכים אותה למשאית בין הפגרים. היא תישרף חיים יחד איתם."

מערכה שלישית: שיחת העדים

"יורד ערב צונן מלא כוכבים. אנחנו שוכבים לרגלי המסילה, דממת מוות מסביב. נורות קלושות על עמודים גבוהים מאירות את הסביבה הקרובה, הלאה מזה שוררת חשכה גמורה. צעד אחד קדימה ואפשר להיעלם לגמרי..."

'החלפת נעליים?' שואל אותי אנרי.

'לא.'

'למה לא?'

'בחיך, בן אדם, מספיק לי ודי!'

'טרנספורט אחד הספיק לך! ומה אני צריך להגיד, אולי מיליון איש עברו תחת ידי מאז חג המולד. הכי קשים הטרנספורטים מסביבות פריז: תמיד פוגשים מכרים.'

'ומה אתה אומר להם?'

'שהם הולכים להתרחץ ושאחר כך ניפגש במחנה. ואתה, מה היית אומר במקומי?'

אפילו: 15,000 איש בטרנספורט

"תם ונשלם... מכוניות אחרונות אוספות את המתים המפורזים על הרציף..."

כשאנחנו חוזרים למחנה, הלילה כבר הולך ונסוג. הכוכבים מחוורים, מעל ראשינו מצטללים השמים עוד ועוד. מחר יהיה יום נאה, יום שרב נאה.

מן המשרפות מיתמרים עמודי עשן עצומים, נשפכים למעלה אל נהר שחור ענק, אטי מאוד, ששט מעל השמים, מעל בירקנאו, ונעלם מעל היערות בדרכו אל טשבינה. טרנספורט סוסנוביץ כבר עולה בלהבות.

אנחנו חולפים על פני כיתת אנשי אס-אס חמושים בנשק אוטומטי שצועדים להחליף משמרת. כאיש אחד הם הולכים קוממיות, כתף אל כתף. Und morgen die ganze Welt [בגרמנית: ומחר העולם כולו].

שרים במלוא הגרון."

הערות

1. הקטעים המצוטטים מתוך "גברותי ורבותי, אל תאי הגזים בבקשה" [עמ' 16-18, 28-29, 31-33, 36-38] מופיעים בקובץ פרידה ממריה בתרגומה של עדה פגיס, בהוצאת עם עובד/קלאסיכיס, 1996.

2. הערת עדה פגיס.

3. הערת עדה פגיס.